

126/18

Мбр. 4042/18

Београд

I. новинарство и мноштво

Београд

БЕЛЕШКА О БЕОГРАДУ ПОВОДОМ ЈЕДНЕ ИЗЛОЖБЕ

Има једна уметничка изложба у Београду која је искључиво изложба београдских уметника. Уметничке изложбе често се везују за имена градова; не само у смислу ознаке места, него и у смислу карактерисања уметности. У ранија времена се ишло даље: имена градова, родних или где се уметник развија, замењивала су уметницима презимена, безмало и биографије, категоришући их својим именима као репрезентанте одређених школа и стилова.

То истоветовање, или бар знаменовање уметности градом, значи велику и важну ствар. Није један случај да је главно надахнуће уметнику долазило од града и краја где је живео. Крај и град су пуни магичних енергија, и они живе у речнику песника, у мотивима музичара, у боји и цртежу сликара. Експансија уметности је сигурно у крвној вези са градом чијим бићем и карактером се уметник прожима. Из интимне конституције града излази живот уметности уопште, и талената наполе. У сонету написаном приликом смрти славног сликара Ел Грека стоји: Крит му је дао живот, а Толедо уметност.

Каква је интимна конституција Београда? какав му је дух, лик, улица, човек, небо?

Гледан с виса, Београд се види угласт, искидан, сив и тврд, као степеништа од десет једно на друго набачених ~~на~~ ~~и~~ и све се то миче и пење. Пењање осећате и кад ходате улицама, под ногама вам се тле диже, и од вас тражи да се пењете. Зидови кућа београдских ретко су кад водоравни при тлу, и једнако високи; или се нагло скраћују, или ~~преду~~ ~~и~~ и некад је скоро гротескно како кућа ~~утекне~~ у земљу, или искочи из ње. Редови дрвета никада не дају мирну перспективу; то је колона стабала која маршују узбрдо, или паника лиснатих круна које претежу да полете низбрдо. Куће наседају једна на другу, јер улице на много места једна дру-

насеба

✓ Београдевин:

✓ асфалт

расењу,

гу на глави носе. Улични басамаци између два теренска плочишта увек су окомити и потсећају на манастирска стубишта. ~~за матору~~. Усред града искочи лагум. Уђете на капиџик неке старинске кућице и препаднете се од дворишта: једна миниатурна варошица на десет разних планова, високих, ниских, обешених. Кад негде сруше високу кућу, иза ње искоче по три четири нивоа. На најнижем је нека древна турска чатрља која вас гледа као да је сад откопана. На другом нивоу се показују матора, гробљански мирна дрвета. Трећи је ~~у~~ зараван, са великом каменитом грбом у средини. Четврти подупире темељ неке модерне зграде која лежи у сасвим другом кварту града. Из капије једне отмене куће у улици Краља Милана почиње уличица катакомбично тиха и хладовита, уска и сва од басемака и платформи, и води вас, ниско доле, пред једна масивна дрвена врата која излазе у Босанску улицу. Врата су замандаљена, а о један дирек врата се обесио кућерак који потсећа на лог вештица.

И све ~~то~~ је угао, бритка ивица, тврдо колено, оштар обронак, луд успон, цикцак и цакцик. Таласања, трептања, музике, нема много у линијама и равнима београдског масива. Има строгост, хијератика, свечаност. Масив се сабија у се, стврдњава, постаје као ливен. Сетите се како Дедиње звони под ногама пешака. Тај сабивени масив сам себе моделује и тешко или никако не прима ремоделовање споља. Дође вам чисто ~~у~~ нешто туђе, кад видите да у Београду режу жуту земљу као сир и раде од Београда шта хоће. За даровите инжењере, архитекте и паркоградитеље Београд је задатак и инспирација; недаровите увек изигра. Има већ сада довољно примера где је склад тла ~~и~~ објеката на њему човек квариио како само може бити, али се масив Београда није дао ни разбити ни савити. Лепотом свога теренског моделовања, достојанственог или каприциозног, одузима он рђавој композицији живот; објекти изгледају као да су ту случајно испуштени или изгубљени, и немају везе са тлом.

Игра моделовања на београдском тлу чудесна је. Површине су увек са јаким акцентом усмерене, у смислу испупчења или удубљења, крхања или превођења, простирања или враћања у себе. Све то имамо пре свега у београдским улицама, које су, гледане с крова, чаробан цртеж и пластика. Има их као планинске стазе; има их као обешен мост; има их као подница свечане дворане. Има их нервозних, лењих, отскитаних. Карактеристично је да у Београду не постоји такорећи ниједан леп трг. Трг је плоча ограничена и умирена, ~~и~~ ту не може да дође до израза карактер Београда, производљан, сложен, супротан планиметријским сликама, задовољан кад улица, час полошке час удупке, игра у три димензије.

Београд, визионарно гледан или замишљен, претставља суму грчевитих покрета на малом простору, потсећа на ~~паци~~ чин драме која се дешава, а не свршава. Београд је грудa, седло, хрбат. Раста не може сем у висину; уз њега прирасти ништа не може, јер га воде обузимају, пресецају, усамљују. Оно ~~разливање~~ Београда у терен који више нема карактер града ошанченог рекама и утврђеног тврђавом, то више није Београд, није ни предграђе ни околина, јер Београд као такав не може имати ни предграђе ни околину. То је ново насеље чија историја тек почиње. А Београд је Београд онолико колико траје његово успињање у висину на оном одређеном, од поника све истом и једном седлу. Ето тако Београд расте сам у себи и сам на себи, као што расте проблем драме.

Историјски, па и друштвени живот Београда, до најактуелније историје од данас, јесте један драмски процес своје врсте. Није то драма коју време вуче у свршетак; то је процес творачких промена, с тим да прошла драма улази у садашњу да би је изменила, како ниједна нова фаза не би личила на нешто што је већ било. И тако је Београд један од оних чудесних историјских градова који своје будућности ствара и живи, али их унапред никада не зна.

Речено је већ: градови никли на камену који не расте и не множи се, само је тврд да све може понети — ти градови расту само у висину, кућа над кућу, црква над цркву. Рушевине ту немају у што да пропадну, оне легну и повисе висину. Такви градови, и то је већ речено, немају ни предграђа ни околину, немају ни залеђа, па према томе ни перспективних дубина и продужења. Они се допуњују и расту само на један начин, само да небесима над собом. Са својим небом у заједници чине они и слику и пластику, и индивидуалисано место на земљи.

Небеса над Београдом задивљују у сва четири годишња доба. ~~Зора~~ над Београдом, а нарочито ~~запад~~ над Београдом, помогнуто ~~далеких~~ равница преко Саве — то су позорја која се развијају по два сата, развијају се драмски, ~~епички~~ и мистички, у хоризонтима, покретима, бојама и поднебесним знацима. Нису то паре и испарења, ни декоративна платна и мрље, него структуре, пространа поља облака, тешке громаде облака који се гомилају, и гуше, и опет проваљују и расту и боје се ~~тајанственим~~ енергијама.

Зора над Београдом, то су душе боја. Увек су далеко од земље, ~~и~~ имена тих боја не знају. Њихов је земаљски живот кратак, смртан; ишчиле неопажљиво, као душа при издисању. ~~Зато~~ је запад над Београдом месо, крв и страст боја. То су контрасти који иду до страха и до велељепија божанског. Боје су густе, пресићене, тешке. ~~То су мраморне боје, поља од мрамора, бредови од мрамора, мраморни од мрамора.~~

Зрвенило је таклено. Ишчи-
ла се често биде знакове зр-

дане од изгасних боја. Масивни
боје обави своје као дагови од неопажљивих

завршени

Успињање
и

= future

✓ bere

Lp

= Али зашто

и још један сави *Ако говор*
 То је још један град над Београдом, ~~толике огромне просторе~~
~~заузимајуће структуре.~~ Човек посматра смирај сунца тамо дубоко
 доле, али ако случајно погледа себи изнад главе, страхом ~~и чудом~~
 ће се испунити: ~~над његовом главом је још запад,~~ до над ње-
 гову главу се прострле огромне оловне хридине, између ко-
 јих се, тамо далеко, лагано котрља језиво велика лопта, цр-
 вена са модрином, премда, још местимично издише живу ва-
 тру. Кад сунце западне, ~~не~~ не чиле, него се руше.

Београде
 Београд је град изложен, и биће све изложенији уколи-
 ко се буде више пео и више усправљао, и истањивао у зво-
 нике, торњеве, стреле. Изложен је и по томе што се ничим
 не може заштитити. Такви градови су као оне крупне птице
 што на стенама живе и сваку непогоду без заклона трпе. Из-
 ложеност Београда је опасност његова и понос његов и ле-
 пота његова. Све у Београду, и становници Београда имају
 нешто од својевољног испадања у незаклоњеност, изласка на
 видело и на мегдан. Говорили смо већ о београдским улица-
 ма, али се о њима доста говорити не може. Сетите се оних
 широких, на светлост испалих, у једном правцу толико изду-
 жених, да се ваљда и са Марса виде. Сетите се оних уских,
 кратких, *турски* неравних, које вас чекају као бичеви. Па
 оних чулно витких, које на месечини вуку, искушавају, зову
 у нешто опасно. Па оних што као осулина беже испод ногу, и
 љуте се што их газите, и ако стално не пазите, подбију
 вам стопало да вас чак у мозгу заболи, или замрсе ноге као
 детету које не зна ићи. *Поледица у Београду, то је Катастрофа.*

Могу да
 Изложени Београд и његови становници носе се са ветро-
 вима као орли у орлињаку. Кошава је страховит ветар по
 снази, хладноћи и трајању, али је Београд независан од
 њега. Становници, чак деца, иду за својим пословима, премда
 успут имају доживљаје брода на олујном мору. Још и застају,
 и држећи се узајамно, разговарају. Омладина не пропушта
 своју вечерњу шетњу, па макар само двапут прешли проме-
 наду. Та омладина се при том и удвара, задиркује, смеје. На
 раскршћу или углу по трипута се залећу уз ветрину, бришу
 сузе да се на трепавицама не замрзну, шале се уз то. Један
 Италијан јужанин, који је био одређен на рад у Београд, и
 после два месеца преклињао да га предузимачи врате у отаџ-
 бину због кошаве, овако се јадао: Ја се смрзавам, издишем,
 а београдске госпођице шетају, гурају кошаву, ~~разговарају и~~
Кошаву. Реците, Бог вам помогао, какве су то температуре
 тела?

Лана
 Београд је у отпорима издржљив и бруталан, као што
 је у резигнацији можда још бруталнији. Тај акцент стоји већ
 на дрвећу у Београду. Сетите се платана у Топчидеру: чини
 се да оне земљу под собом држе, а не земља њих. Јаблани
 израсту као куле; ~~мртва стабла без једне велике гране са~~

Њихова

рају људи као што се камен ломи. Сетите се оних искрзаних церића у врх Кошутњака који немају до две гране, и на тим двама гранама понесу лишћа колико за хладовину треба, а зими на те две гране, као на рогове, дочекују и цепају кошаву.

Београд је чвор на једном светском путу којим ће се тек пролазити. Велика историјска кретања са истока на запад ишла су равницама сарматским и панонским, а са запада на исток уз копна која непосредно залазе у Средоземно море. Али се спремају друга кретања, са севера на југо-исток и југ. Африка све више улази у циљеве економских и културних амбиција. Цариград и Солун никада нису испадали из амбиција, и многим би требали и сада. Пут тамо је преко Београда, било с војскама, било с политичким уговарањима и прометањима,

Политика, историјска судбина Београда није никада била лака, а сада улази у фазе каквих ~~заната~~ раније није било. Балкански троугао држи се за Европу својом базом, а виси у море својим врхом. Није била лака судбина и политика Византије на том врху, у време кад су тамо доле дејствовале велике енергије Балкана. Сада је на врху троугла пауза у смислу крупне политике која се тиче Европе. Мучна византијска политика, политика самоодржавања, ~~имплементирања~~ *самодржаве*, пријатељевања с непријатељима, трговања и цењкања с пријатељима, та је политика сад на северу Балкана, у великој држави која је закорачила с Балкана у Европу, чија је престолница Београд, и чије стварање је већ досада стало милионе младих живота и живот једног младог краља.

Отуда је биће Београда и биће његовог становништва пуно проблематике. Али не на стари начин, када су сви проблеми игноровани због једног, него на начин проблематике земље која више не може живети ни од једног, ни за један проблем. У друштву и у појединцима устају проблеми политички, социални, економски, верски, етички, филозофски, уметнички. Видимо Београђане на три плана. Један Београд узнемирене интелигенције и напорног духовног рада који тражи да зна и разуме. Један Београд бучног активног живота, који хоће да искуси, да има, да влада, да мења закон и обичај, и који организује и покреће све енергије, радне, борбене, материјално, спекулативне. И, између тога двога, један Београд који ~~ниту мисли ниту~~ *ниту мисли ниту* ствара, али помаже на обе стране младошћу, здрављем, жеђу за животом, ври на ватрама и теоретичара и практичара.

Зачудо је ово: ~~Како~~ поједини карактеристични београдски типови немају ништа заједничко са оним што се зове свет београдски. Неколики од врло честих београдских типова, то су: задриглави пролазник на тротоару; задриглави диспутант при омеравању вредности; задриглави кариерист. Свет бео-

градски, међутим, то је један умерен, непосредно човечан и прав свет, који у себи крије блага од здраве памети, просто-душне доброте, прилагодљивости, и апсолутне ацеремониалности. Свет београдски много гута, много у себи задржава, много се шали шалом јуначком која бол заговара и понос и храброст бодри. У типовима београдским има често баналности, има отужности; у свету београдском, напротив, будно је увек једно осећање мере које посеца сваку замлаћену реч или дело. Ако је поједине типове београдске лако посматрати и прозрети, свет београдски је резервисан, стидљив једним рационалним стидом и због похвалног и због покудног у себи. Свет тај уме у добру да се не понесе а у злу да се не поништи, и са том снагом стиче једну особиту унутрашњу самосталност.

Кад све ~~речено~~ речено саберемо, стигли смо онамо куда смо хтели. *Београд није лирски град.* А дела београдских уметника још су увек најлепша и најразноврснија лириком својом. Проблем је у том што је Београд тешко савладати и споља и изнутра. Нема још синтезе у односу између града и његових уметника. Није се нико, као Ел Греко са Толедом, мистички споразумео са Београдом о оном што могу заједнички створити. Отуда уметници често дају као Београд оно што није Београд, а од типова оно што није београдски свет. Никоме још, као Ел Греку Толедо, Београд није постао космична визија. Сликају га у виду неке глуве улице, детаља периферијског. А Београд се уметнички може компоновати само са целим висом својим, и са целим својим великим небесима, која су свако предвече или небеса над Голготом, или небеса вазнесења, или суда божјег, или лепоте рајске.

Једна од чешћих вечерњих визија, коју ваљда сваки београђанин има у оку, ова је: небо на западу вертикално и језиво близу Сави; облаци ~~се~~ у зидинама и кулама; ~~дану један~~ ~~нада дрвну~~; боје ~~јасне~~, али све ~~су~~ улегле у црвенило вина; на врху највише куле је сунце, уморно, чађаво, ~~црвено~~. Испод тога неба Београд је мален, хладан, лак, љуља се на водама, ~~нагледа успеће се уз црвене~~ куле и ~~срасти са њима~~. *да се усклине*

Ел Греко је двапут насликао Толедо, оба пута велику визионарну целину града и неба. Једна од тих слика би могла бити и икона, и демонски симбол града који је надахњивао можда ~~и~~ најсмелијег колористу света, ~~свакако уметника који је револуционирао облик човека~~. Толедо се види на камену и вису, композиција зидина, блед, крт, зупчаст, збијен, ~~и~~ сав нагоре истеран. Ка њему се пентрају одоле продужена зидна платна, ~~и~~ куле, иду ~~и~~ у хаџијском реду. ~~И град и зидови светлуцају, као просути зуби у једном отро-~~ *Свугде* ~~ном, на планове некиданом пеизажа, који, наравно, није око-~~ *испирани* ~~лина, него хаос земље, растања, путева и распутица, светло-~~

је

сти, сенки. Нада све то је наднесено високо усправно небо, ~~у замаху кидисања~~, небо од челика и од снега, пуно муња и олуја, и које тек што није собом, као плаштом, захватило град и ~~земљу~~ понело ~~на~~ горе.

Таква је ~~тешко~~ и космична визија Београда, визија пуна магичних лепота и моћи. Ако неко једаред буде насликао такав Београд, вест о том ~~догађају~~ у нашој уметности вредела би можда и једног маратонског гласника.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

ПЕСНИК СТРАШНОГ СУДА

Има извесних крупних и уметничких целина, које остају предмет трајног испитивања и проучавања. Попут извесних земаља, у којима се родила мисао, изрекло слово и изразио потез, ове лирске и мислене целине остају објекти вечног тражења и прекопавања. Генерације им прилазе као на ходочашће; тражећи утехе и ориентације. То бива обично у часовима стваралачке суше и духовне поремећености, кад се генерације, преморене од непрестана лутања, обраћају утврђеним решењима, траже идоле и моле се боговима. Нема готово епохе која није означила свој однос према Виргилу и Дантеу. Нема генерације која кроз тоскански или атички пејсаж није покушала да пронађе дубоке узроке својег немира. Вечност велики целина мисли и поезије, изражених у личностима или у пејзажима, манифестује се, живи и траје стварно кроз однос, који савест читавих генерација: у развоју човечанства поставља, бележи и прецизира о њима. Односи су дубоко различни и супротни. Они зависе од расположења генерација и епоха. Отуда извесне крупне личности или неке земље потамне за цело једно столеће, док се остале издижу из мрака и освајају поново живот.

Што су генерације слабије и премореније, то је утицај јачих и активних епоха, са крупним појединцима, шири и значајнији. Ретке су генерације које копкају по себи не траже помоћи од идола прошлих генерација и пројцирају се преко своје садашњости у будућност. Те генерације граде своје богове и стварају своје речи. Наша генерација, свакако, није једна од тих. Заморена, безутешна, распарчана, она је васкрсла све уметничке целине, прекопала све генијалне потхвате прошлости, пројурила кроз све земље, открила смисао свих епоха. Најизразитији између оних који се напрежу да открију тајну нашега немира и обележје наше свеопште боли морали су да се обрате Христу, да открију Микеланцела, да се одрекну Катона, пристану уз Цезара или Августа. Никада можда, од